

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ДИСКУРСУ ЛЮБОВІ В ЛІРИЦІ МИКОЛИ ВОРОНОГО

Семененко Л. М. Амбівалентність дискурсу любові в ліриці Миколи Вороного.

У статті розглянуто особливості вияву дискурсу любові в ліричних поезіях Миколи Вороного як самобутнього автора української літератури періоду раннього модернізму кінця XIX – початку XX століття. Визначено й схарактеризовано естетично-тематичні аспекти дискурсу любові, зокрема, любов до вітчизни та почуття до коханої. Любов до вітчизни виявляється передусім в осмисленні образу батьківщини як іманентно трагічного концепту. Любов-кохання також маркується трагізмом і переважно осмислюється як перебіг почуттів після втрати взаємності. З'ясовано амбівалентність виявів змісту виділених тематичних груп, їх інтерпретацію не лише у трагічній і піднесеній тональності, але й в іронічному та сатиричному ключі.

Виокремлено й проаналізовано художні образи, які домінують у ліриці, присвяченій проблемам любові, осмислено їх зміст і функціональне навантаження. Проілюстровано коливання літературного дискурсу в межах фольклорної й індивідуально-авторської образності, що уможливило визначення взаємодії опозиційних ознак раннього модернізму (передовсім символізму) і традиціоналізму в поетичному доробку Миколи Вороного.

Ключові слова: лірика, дискурс, амбівалентність, індивідуально-авторська образність, естетизм, ранній модернізм.

Семененко Л. Н. Амбивалентность дискурса любви в лирике Николая Вороного.

В статье рассматриваются особенности проявления дискурса любви в лирических стихах Николая Вороного как самобытного автора украинской литературы периода раннего модернизма конца XIX – начала XX века. Определяются и характеризуются эстетически-тематические аспекты дискурса любви, в частности, любовь к отчизне и чувства к любимой. Отмечается амбивалентность проявлений содержания выделенных тематических групп, в частности их интерпретация не только в трагической и возвышенной тональности, но и в ироническом и сатирическом ключе.

Выделяются и анализируются художественные образы, которые доминируют в лирике, посвященной проблемам любви, осмысливаются их содержание и

функциональную нагрузку. Иллюстрируется колебания литературного дискурса в пределах фольклорной и индивидуально-авторской образности, что делает возможным определение взаимодействия оппозиционных признаков раннего модернизма (в частности, символизма) и традиционализма в поэтическом творчестве Николая Вороного.

Ключевые слова: лирика, дискурс, амбивалентность, индивидуально-авторская образность, эстетизм, ранний модернизм.

Semenenko L. M. The ambivalence of the love discourse in the lyric of Mykola Voronyi.

The article deals with the peculiarities of the love discourse manifestation in lyrical poetry of Mykola Voronyi. This poet is considered to be the unique representative of Ukrainian literature dated by the period of early modernism at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. The paper defines and describes the aesthetic and thematic aspects of the love discourse, in particular, love for the motherland, the feeling of love to a person. Love for the motherland manifests itself first of all in understanding the image of the homeland as an attributively tragic concept. The feeling of love to a person is also marked by the tragedy and is mainly interpreted as the set of emotions coming after the loss of reciprocity. At the same time the paper notes the feature ambivalence of the selected thematic groups, especially it is marked by the interpretation not only in the tragic and elevated tonality, but also in the ironic and satirical ways.

This article distinguishes, analyzes and interprets the artistic images, their content and functional load dominating in the poet's lyrics devoted to the problems of love. The changes of literary discourse within the limits of folklore and individual and author imagery are considered and illustrated. Such observations allow determining the interaction between the oppositional features of early modernism (in particular, symbolism) and traditionalism in the poetic works of Mykola Voronyi.

Key words: lyric, discourse, ambivalence, individual and author's imagery, aestheticism, early modernism.

Актуальними для української літератури межі XIX та XX століть стали естетичні, жанрово-стильові та змістові шукання, які виступали опозиційними до усталеної народницької літературної традиції. До тих перших, хто проголосив естетичність як один із основних пріоритетів літературної творчості, належав і Микола Вороний – український автор порубіжжя XIX–XX століть, поетичний доробок якого позначений інтенсивними пошуками в руслі модернізму, зокрема, символізму. Оновлення літератури відбувалося здебільшого шляхом асиміляції європейських культурно-мистецьких ідей та надбань, уведення в літературний контекст тематики, проблематики, функціональних навантажень, не властивих для української літератури XIX століття. Одним із таких надбань стала актуалізація та популярність дискурсу любові, що переживав помітне тематичне, жанрове та стильове оновлення. Микола Вороний став тим автором, який надав дискурсу

любові оригінального тематичного та жанрово-стильового навантаження, часто цілком відмінного від традиційного. На актуальність дискурсу любові для лірики Миколи Вороного у різний час указували різні дослідники його творчості та біографії (Г. Вервес [2], А. Гуляк [4], Т. Гундорова [5; 6], В. Кузьменко [7] та ін.), виділяючи передусім поширеність і строкатість художньої реалізації теми кохання в поетичному доробку автора. С. Павличко також указувала на складність розкриття теми кохання в поезії Миколи Вороного в контексті нерозвиненості любовного дискурсу в українській поезії [8, с. 108].

Мета запропонованої статті полягає в розкритті змісту та художніх виявів дискурсу любові в ліриці Миколи Вороного.

Концептуальною для поета постає проблема розкриття любові до рідного краю, що набуває своєрідного осмислення в циклі «Мандрівні елегії». Картини буття рідного краю подаються крізь призму бачення самотнього мандрівника, який блукає по світі, шукаючи втраченого раю. Для мандрівця, який не має «*ні радощів, ні щастя, ні кохання*» [3, с. 42], шляхи мандрів батьківщиною бачаться як шляхи «*через терни, байраки, дике поле*» [3, с. 42], а звертання до рідного краю маркується епітетами *похмурий, непривітний*, що цілком корелюється з фольклорною традицією. У третій поезії циклу характеристика рідного краю як спустошеної, втомленої землі поглиблюється. Традиційне фольклорне звертання узгоджується з образами, узятими з античної культури: *О, рідна земле, люба моя нене! / Чому, припавши до твоїх грудей, / Я тільки плачу, як дитя нужденне, / А сил не набираюсь, як Антей? / Чому надія, що злетить до мене, / Щезає раптом геть із моїх очей? / Чому нараз я чуюся безсилий / І падаю, мов той Ікар безкрилий?* [3, с. 44].

Рідний край у баченні ліричного героя поезії не постає могутньою землею, від якої брав сили відомий античний персонаж. Любов до батьківщини поєднується із гірким визнанням неспроможності рідної землі допомогти своїм дітям у «*похмурі дні*»: *Ні! Не тобі, знеможеній землі, / Подати ліки на моє знесилля. / Сама ти вбога. На твоїй ріллі / Лишилося саме сухе бадилля! / Де ж візьмеш ти на болі та жалі / Цілющого та чарівного зілля? / Гіркий полин, болиголов, бур'ян / Не втишать болю, не загоять ран* [3, с. 44–45].

Фінальним образом, який завершує сумну картину буття знедоленої та слабкої України, є порівняння її степів із кладовищем,

по якому ходить ліричний герой, «виливаючи» свій біль у поетичних рядках. Подібного потрактування любов до рідного краю набуває в поезії «Credo» циклу «Гуморески». Незважаючи на іронічну тональність вірша загалом, зізнання в любові до батьківщини звучить трагічним дисонансом: *Хто кохає край свій рідний / Для високої ідеї; / Я ж кохаю не для неї, / А для того, що він бідний* [3, с. 86].

Інший підхід до проблем патріотизму як вияву любові до рідного краю, поет демонструє в циклі «Patriotica». Вірш «Старим патріотам» є влучною сатирою на тих «патріотів», хто любить вітчизну лише на словах, а на ділі «оббріхує все без срамоти», «вчинками ж вам нагадає свиню», «до народу не має жалю». Кожна строфа починається із дошкульних запитань про ганебну сутність їхнього патріотизму, відповіддю на які є два останні послідовно повторювані рядки: *Хто каже: «Я Україну люблю», / Патріотизмом обрид до нудоти, / Бо він чужинець у ріднім краю? / Ви, землячки мої і патріоти, / Вам я присвячую пісню мою* [3, с. 102–103].

Підсилення сатиричного змісту досягається не лише за допомогою запитань та відповідей-рефренів, але й шляхом використання зменшувальної форми «землячки». Образ сучасного «патріота» поглиблюється автором у поезії «Молодий патріот». За допомогою іронічно-сатиричних характеристик Микола Вороний презентує різні грані «легкодухого» і «безпечного» персонажа, який ніби любить Україну: *Чарку він не лє за пліт / І прокаже без ушину / Ввесь Шевченків заповіт, / Навіть другу половину. / Рідну мову любить – страх! / І, поводячись по-свинськи, / Просторікує в шинках / Виключно по-українськи* [3, с. 101–102]; *Серце хай йому пусте, / Хай він буде ідіотом, / Він уславився, проте, / Українським патріотом* [3, с. 102].

Принагідно звернемо увагу на опозиційну алюзію до відомого твору Івана Франка «Декадент» («Я з п'ющими за пліт не виливаю...»), у якому ця фраза сповнена іншого, пафосного змісту.

В останній строфі вірша автор іронічно вказує на справжнє значення подібних діячів для українського буття: *Хай приходить слушний час. / Хай бує хуртовина: / Патріоти єсть у нас, – / Ще не мерла Україна!* [3, с. 102].

Акцентуємо в дужках на безумовній актуальності для сьогодення зазначеного трактування проблем патріотизму.

Аналізуючи специфіку виявів дискурсу любові в ліриці Миколи Вороного, не можна не згадати поезій, концептуальність яких в означеному ракурсі не раз відзначалася дослідниками доробку автора. Це вірші «Краса!» та «Ти не моя». У вірші «Краса!» любов до батьківщини дорівнюється до естетизму, постульованого Миколою Вороним як основи оновлення літератури («*Мій друже, я Красу люблю... Як рідну Україну*» [3, с. 68]). У поезії «Ти не моя» позірно наголошується перевага любові до батьківщини над коханням до жінки: «*Та коли ти Вкраїни не кохаєш – Ти не моя*» [3, с. 151].

Дискурс любові як дискурс кохання в ліриці Миколи Вороного вивчався різними літературознавцями і в різний час. У більшості наукових розвідок відзначається трагізм у розкритті перебігу кохання ліричного героя [2; 4; 8]. Погоджуючись із думкою дослідників, зокрема, А. Гуляка [4], відзначаємо перевагу трагічного та актуальність фольклорних образів і сюжетів (передусім розлуки закоханих) у поєднанні з індивідуально-авторською образністю для розкриття теми кохання. Показовими в зазначеному сенсі є поезії циклів «Амогосо» та «З галицького зшитку», відповідно: *В душі моїй не згас, ще сяє образ твій. / Як часом стрінемося, твій погляд чарівний / В мені бентежить кров. / Та про любов твою, далекий друже мій, / Не марю я вночі в розпуці навесній, – / Нащо мені твоя любов?* [3, с. 110]; *І знов вона... вона, та дівчина кохана, / Ввижається мені! Що не почну робить, / Де не піду я, скрізь за мною, мов з тумана, / Вона з'являється і все зорить, зорить!* [3, с. 110].

Оригінальними та новаторськими не лише для творчості поета, але й для української поезії його доби стали твори, у яких поєдналися вияви почуття кохання та мотиву мистецтва, що покликане до життя коханням і надією. Така поезія відзначається підкресленим тяжінням до естетичності, використанням художніх образів, популярних у середовищі інтелігенції. Яскравим взірцем такого підходу є поезія «Лист» (цикл «Летючі листки»), написана у формі класичного сонета: *Французький вірш і білі хризантеми!.. / Від кого б це? Хто автор цих рядків? / Чи це не сон, не фантастичний спів, / Не відгомін ліричної поеми? / Це Ви, чий образ, ніби взятий з геми, / Чарує всіх артистів, малярів, / Що є красою жвавих вечорів / Нової української богеми!* [3, с. 117].

Важливою частиною дискурсу кохання в ліриці Миколи Вороного постають вірші, де перипетії почуттів інтерпретовані в

сатирично-іронічному ключі. Зокрема, у тріолеті «Таємне кохання» подано специфічну історію кохання сеньйори Анджеліні та рицаря Піколіні. Іронізуючи над цим таємним коханням, автор удається до своєї пародії на сюжетні ходи «лицарських» романів, у яких оспівується високе кохання навіть у потойбічному світі. Зберігаючи таємницю не лише від інших, але й одне від одного, персонажі зрештою живуть до старості, страждаючи, і помирають в один і той же час. Сеньйора при цьому характеризується влучним порівнянням («*Блукала, наче змора*»), а рицар – не менш влучною місткою метафорою (з рицаря «*вже сипався пісок*») [3, с. 89]. Показовою бачиться картина кладовища, де поховані «таємно закохані», сповнена колоритного українського пейзажного контексту: *Над ними коник скаче, / Пожовкла турса плаче / І бджілоньки гудуть* [3, с. 89].

Унікальність і безглуздість наведеного у творі життєвого досвіду закоханих стверджується автором в останніх рядках вірша: *Бо на таке кохання Тепер урвався біс* [3, с. 89].

Іронічний підхід до проблем кохання презентується Миколою Вороним і у тріолеті «Поет і амур», де в оригінальній художній формі розгортається традиційний сюжет про зустріч поета й амура на лоні природи. При цьому кожен із персонажів має в коханні власні проблеми, що створюють своєрідну бінарну опозицію. Поет, який хотів кохати, не міг цього зробити, оскільки: *Серце стерлось, як паркет, / Серце в любощах зносилось... / Але тихо... Це секрет! / В нього серце вже підбилось* [3, с. 92].

Тому поет лише співає, причому (зі слів амура), абсолютно бездарно. Натомість амур, який влучав у людські серця, закохався сам, і його турбує навіть не саме кохання: «*Мав не серце я, а мур... / Ох біда! – мовляв амур, – / Бо тепер мій каламбур / «Мур-амур» на посміх здався*» [3, с. 93].

Іронічне ставлення поета до проблем амура передано за допомогою стилістично забарвленої лексики, властивої для розмовного стилю: «*Що ж! – поет йому сказав, – / Ти не схибив, а попав – / От і вавку заподіяв!*» / «*Що ж! – поет йому сказав, – / Жни тепер, що сам посіяв*» [3, с. 93]. У такий спосіб кардинально міняються традиційні ролі і поета, й амура, отримують цілком нове семантичне навантаження. Підсумовує цей опозиційно-іронічний

діалог виразно оцінна репліка автора, який заявляє, що «*скінчив свій тріолет про цікавий пірует, що викидує натура*» [3, с. 94].

Своєрідний діалог на теми кохання продовжено в диптиху «Лист панни» і «Відповідь» (цикл «Листування»). «Лист панни» є тонкою пародією на багатослівний, часто екзальтований, епістолярний стиль, актуальний для контексту межі ХІХ і ХХ століть. Лірична героїня («принцеса») оперує такими виразними образами, як зів'ялі «білі хризантеми», помарніле личко «в с'яйві діадем», «на очицях знати слізоньок сліди», запевняє поета-лицаря в коханні «до самозневаги, самозабуття», повідомляє, що «поцілунків прагнуть устонька дівочи» [3, с. 97]. Натомість «Відповідь» подає цілком інакшу (хочеться вказати – гендерно означену позицію на проблеми кохання): *Не ті часи – перевелись принцеси, / І пози їх тепер смішні. / Є панночки, спосібні на ексцеси... / Але які ж вони дурні!* [3, с. 97].

Порада, яку дає лицар панночці, цілком конкретна й виразно афористична: *З такою грою йди на торговиці, / Я грати в жарти не люблю. / Коли ж пече – напиш'є води з криниці / І погаси жагу свою* [3, с. 98].

Легка іронія наявна в поезії «Le sonnet sans tête», тобто «Сонет без голови». Ліричний герой констатує, що сонет без голови такий же, як і сам поет, який утратив голову від кохання. Така невимущена літературна гра з читачем є властивою як для раннього українського модернізму, так і для сучасної постмодерної літератури.

Отже, дискурс любові, представлений в ліриці Миколи Вороного, позначається амбівалентністю. Любов до вітчизни виявляється здебільшого в осмисленні образу батьківщини як іманентно трагічного концепту. Іншою складовою дискурсу є сатирично-гумористичне розкриття проблеми патріотизму. Любов-кохання також маркується трагізмом і переважно осмислюється як перебіг почуттів після втрати взаємності. Амбівалентність дискурсу любові полягає передусім у поліфонічності виявів змісту виділених тематичних груп. Суттєвою складовою бачиться їх інтерпретація не лише в трагічній та піднесеній тональностях, але і в іронічному й сатиричному ключі.

Художні сюжети й образи, які домінують в ліриці поета, присвяченій проблемам любові, мають різноманітний зміст та функціональне навантаження. Автор широко послугується традиційними фольклорними образами, іноді надаючи їм сучасного звучання. Водночас ліричні поезії презентують оригінальність

авторської сюжетно-образної структури. У творах спостерігається коливання літературного дискурсу в межах фольклорної й індивідуально-авторської образності, що уможливило визначення тісної взаємодії опозиційних ознак раннього модернізму і традиціоналізму в поетичному доробку Миколи Вороного.

Література

1. Бурбела В. Микола Вороний : над рядками неопублікованої біографії / В. Бурбела // Дніпро. – 1990. – № 9. – С. 109–118.
2. Вервес Г. Передмова / Г. Вервес // М. Вороний. Поезії, переклади, критика, публіцистика. – К. : Наук. думка, 1996. – 700 с.
3. Вороний М. Поезії, переклади, критика, публіцистика / М. Вороний. – К. : Наук. думка, 1996. – 700 с.
4. Гуляк А. Б. Необорима сила любові : інтимна лірика Миколи Вороного [Електронний ресурс] / А. Гуляк, Ф. Кейда. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vmdgu/2008_1/guljak-keyda.htm
5. Гундорова Т. «Fiat» Миколи Вороного. Творчість поета / Т. Гундорова // Слово і час. – 1994. – № 7. – С. 32–33.
6. Гундорова Т. Тенденції розвитку художнього мислення / Т. Гундорова, Н. Шумило // Слово і час. – 1993. – № 1. – С. 55–56.
7. Кузьменко В. З творчого спадку Миколи Вороного / В. Кузьменко // Слово і час. – 1996. – № 3. – С. 72–74.
8. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : [монографія] / С. Павличко. – К. : Либідь, 1997. – 368 с.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2017 р.